

minste niet belemmerde, want vroeger was de Zuiderzee regelmatig dichtgevroren, en als bron voor de handel en de visserij eveneens aan de orde. Een verrassend hoofdstuk is dat over de kunstenaarskolonie rond hotel Spaander in Volendam. Aangezien de kunstenaars de nota nogal eens in natura via een paar mooie schilderijen betaalden, had het hotel op een gegeven moment een collectie van veertienhonderd schilderijen opgebouwd. Aan de schilder Ernst Leyden is een apart kader gewijd. Zijn mooie werk 'Biddende vissers', dat in het Oude Raadhuis van Urk hangt, is midden in het boek afgebeeld. In 1935 ging dit doek door een brand verloren, waarna Leyden het in 1962 opnieuw schilderde. Ten slotte komt ook het Frouke van Stavoren langs, de rijke weduwe op zoek naar het geluk, waardoor feit en fictie trefzeker met elkaar zijn verweven. Al die vijftientig verhalen bieden tezamen inderdaad een mooi en breed overzicht van de historie van de Zuiderzee.

Als ik mij een enkel punt van kritiek mag veroorloven, is dat de relatieve beknoptheid van veel van die verhalen. Bij lezing overkwam mij met enige regelmaat het gevoel van 'hier wil ik wel meer van weten'. Weliswaar verwijst de verantwoording voor de meeste hoofdstukken door naar andere literatuur, maar die heb je als lezer zo gauw niet bij de hand. Zo verhaalt hoofdstuk vier over het door de zee verzwolgen dorp Nagele. Gepresenteerd als een legende weliswaar, maar uit de kadertekst op p. 39 volgt dat dit, net als met de Grote Waard door de Elisabethsvloed, werkelijk heeft plaatsgevonden. Dan wil je wel weten hoe groot dat dorp was, hoeveel mensen er woonden, wat men deed om dit onheil af te wenden, wat de relatie met het huidige dorp Nagele is, en zo meer. Daarnaast is het helaas vergeefs zoeken in dit hoofdstuk dat slechts een drietal pagina's beslaat.

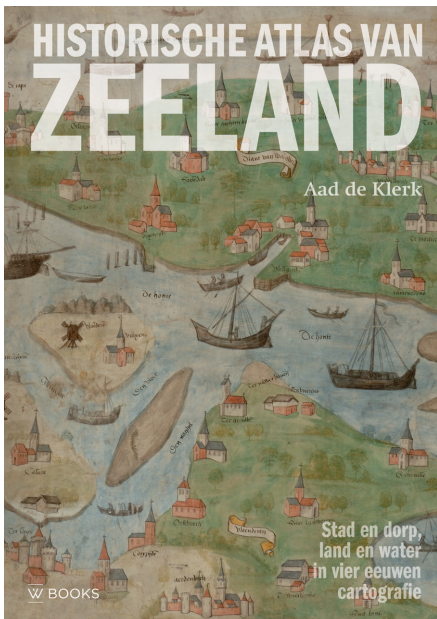
Als gezegd becroop dit gevoel mij vaker. In zoverre had ook kunnen worden gekozen voor een boek met minder verhalen en meer diepgang, of voor een iets dikker boek natuurlijk. Ten slotte heb ik, bijvoorbeeld in een kadertekst in hoofdstuk negentien over de reis langs 'dode steden' van Henry Havard in 1873 een verwijzing gemist naar de reis van onze grote natuurvorser Jac. P. Thijssse langs de Zuiderzee. In het bekende en gelijknamige Verkade-album uit 1914 riep hij ons in zijn voorbericht op: 'Ga nu de Zuiderzee zien, eer het te laat is. Want lang zal 't niet duren, of groene polders vervangen de kabbelende golfjes.' In dat album is aan het eind ook een 'afzonderlijk hoofdstukje' over de Zuiderzee-drooglegging opgenomen. Een soortgelijke, zij het meer persoonlijke opmerking betreft het feit dat ik in het boek graag de tekst van de Zuiderzee-ballade, zo mooi gebracht door Sylvain Poons en Oetze Verschoor, had aangetroffen. Ik herinner mij nog goed hoe ik vroeger altijd werd geraakt als ik dit lied op de radio hoorde. Als kleine stadsjongen kon ik mij daar toen trouwens maar bar weinig bij voorstellen.

Kok heeft er met zijn boek voor gezorgd dat zijn lezers zich dat nu allemaal wel kunnen voorstellen. Hij heeft de geschiedenis van de Zuiderzee in zijn vijftientig verhalen treffend ontsloten en voor de lezer toegankelijk gemaakt. Het boek heeft inmiddels al de nodige herdrukken beleefd, dus het weet zijn weg naar die lezer goed te vinden.

Aad de Klerk, *Historische atlas van Zeeland. Stad en dorp, land en water in vier eeuwen cartografie*. Zwolle: Wbooks, 2021, 128 pp., ISBN 978-94-625-8435-8, hb.

PIET VAN
CRUYNINGEN

Het is altijd leuk om historische kaarten te bekijken, omdat je er steeds weer van alles op kunt ontdekken. Voor mensen met belangstelling voor waterstaatsgeschiedenis is een boek met historische kaarten van Zeeland extra interessant, omdat in dit waterige gewest op vrijwel elke kaart wel elementen te vinden zijn die met waterstaat te maken hebben. De *Historische atlas van Zeeland* bevat achtenveertig kaarten vanaf het begin van de zestiende tot het midden van de twintigste eeuw. Een aantal daarvan geeft de provincie als geheel weer, maar het boek bevat vooral veel detailkaarten die de ontwikkeling van het landschap in deze periode mooi illustreren. Er is een selectie gemaakt van kaarten van alle eilanden en van Zeeuws-Vlaanderen, heel belangrijk in dit voormalige eilandenrijk waar veel mensen alleen hun eigen eiland van belang vinden.

Zoals gezegd, vrijwel alle kaarten bevatten informatie over de waterstaat. Laat ik als voorbeeld de eerste drie kaarten geven. De oudste kaart waarop het gewest in zijn geheel is weergegeven, is eigenlijk een kaart van de Ooster- en Westerschelde uit 1504-1505. Kaart nummer 2, uit 1542-1543 laat het eiland Zuid-Beveland zien na de verwoestende stormvloed van 1530 en 1532, met het Verdronken Land van Zuid-Beveland en het eilandje met de dorpen Hinkelenoord, Agger en Bath, dat in 1552 ook zou worden weggevaagd. Kaart 3 is het bekende panorama van Walcheren van Anthonis van den Wijngaarde dat een prachtig beeld geeft van de kustverdediging van dit eiland. Opvallend is ook dat de eerste echte provinciekaart van Zeeland, uit 1860 (kaart 44), ook een heel duidelijk waterstaatkundig aspect heeft: in rood zijn hierop de calamiteuze polders aangegeven, de armlastige polders die subsidie van het Rijk en van de achterliggende polders nodig hadden om het dijkonderhoud te kunnen volhouden.

Om dingen op kaarten te kunnen ontdekken, heb je ook een goede gids nodig en die is er in dit geval in de persoon van Aad de Klerk, kenner van de historische geografie en de waterstaatsgeschiedenis van Zeeland. Hij wijst je ook op zaken die je anders misschien over het hoofd zou zien. Dat betreft dan bijvoorbeeld de vaten, openbare putten waarin regenwater werd opgevangen dat in Zeeland, met zijn brakke grondwater, hard nodig was als drinkwater voor het vee. Zulke vaten zijn aangegeven op kaart 18 (Ellemeet, zeventiende eeuw), kaart 28 (Poortvliet, 1730-1744), kaart 32 (Borssele, 1761) en kaart 34 (Schakerloo, 1765). Die laatste kaart komt uit een typisch Zeeuws fenomeen, een bedrijfskaartboek van een boerderij dat boeren gebruiken bij de afrekening van per oppervlakte-eenheid betaald werk met hun arbeiders. Kortom, deze historische atlas, prachtig uitgegeven zoals we van Wbooks gewend zijn, bevat veel om te ontdekken, leren en genieten, zeker ook voor waterstaatshistorici.

PIET VAN
CRUYNINGEN

Bart Middelburg, *Van Neck aff met de son om. De geschiedenis van polder de Wijdewormer*. Z.p.: de Kring, 2021, 316 pp., ISBN 978-94-6297-212-4, hb.

Misdaadverslaggever Bart Middelburg heeft een boek geschreven over de geschiedenis van de droogmakerij de Wijdewormer. Dat boek heeft meteen flink wat aandacht gekregen doordat Middelburg claimt dat de droogmaking van deze polder het resultaat was van grootschalige omkoping van rechters en bestuurders. Het boek gaat echter over veel meer dan dat. Het presenteert een geschiedenis van de Wijdewormer vanaf de octrooiverlening voor de droogmaking in 1623 tot de Tweede Wereldoorlog in veertig korte, goed en toegankelijk geschreven hoofdstukken. Zoals te verwachten van een misdaadjournalist wordt daarin veel aandacht besteed aan allerlei vormen van criminaliteit, van corruptie tot kindermoord. Maar ook de waterstaatsgeschiedenis en de sociale en agrarische geschiedenis komen aan de orde.

Vooral de droogmaking en wat daarbij te pas kwam, wordt uitgebreid besproken. Tien hoofdstukken gaan over de droogmaking en ook voor de periode daarna zijn verschillende hoofdstukken gewijd aan de waterstaat. In dit opzicht biedt Middelburg een zeer waardevolle aanvulling op het werk van Han van Zwet over de Noord-Hollandse droogmakerijen. In de pers heeft vooral hoofdstuk drie, 'De Wormer is ontstaan uit een omvangrijk omkopschandaal', de aandacht getrokken. Die omkoping hield in dat rechters en bestuurders die blokkeermacht hadden gunstig gestemd werden door hun gratis kavels van het droog te maken meer aan te bieden. Normaliter moest iemand die wilde deelnemen aan een droogmakerij een perceel water aankopen. Maar zagen zeventiende-eeu-